

Ein Sermon geprediget zu Leypßgk uffm Schloß am tag Petri und

Pauli ym. xviiiij. Jar/durch den würdigē vater Doctoren
Martinum Luther augustiner zu Witten-
burgk/ mit entschuldigung etlicher articke
ßo ym von etlichen seiner abgünstige
zugenessen seyn/in der tzejt der Dis-
putacion zu Leypßgk gehalten.

Drucke zu Leypßgk durch Wolffgag Stöckel im Jar. 1520.

LUTHER FOR KONFIRMANDER

UNDERVISNINGSMATERIALETS OPBYGNING OG STRUKTUR

Dette undervisningsmateriales primære målgruppe er de præster og konfirmandundervisere i Roskilde Stift, der deltager i projektet ”Reformationsdagen 31.oktober 2001. Konfirmand i Roskilde Stift“.

Desuden er det håbet, at lærere i folkeskolen og andre der arbejder med kirkeligt børne- & ungdomsarbejde også vil lade sig inspirere til at tage emnet ’Luther og reformationen’ op i deres undervisning.

Materialet er tematisk bygget op og sigter på (min.) **4 dobbeltlektioner**. Det er hensigten, at der hjemme i konfirmandstuerne i tre dobbeltlektioner - forud for Reformationsdagen - skal sættes fokus på Luthers liv og lære, mens en fjerde dobbeltlektion efter arrangementet i Roskilde kan bruges til at samle op og perspektivere.

Materialet indeholder:

Tre historier om Martin Luther

Materiale til de 4 lektioner:

- 1. Martin Luther - hvem var han?**
- 2. Frelsehistorien - ”Nu fryde sig ...“**
- 3. Kend din kirke - om den reformatoriske kirkebygning og gudstjeneste**
- 4. - og hvad så? - Opsamling og perspektivering**

Litteratur og materialer

Evaluering af forløbet

Vi er fuldt ud klar over, at det fremlagte undervisningsmateriale er omfattende og at det ikke kan lade sig gøre

at nå det hele igennem på fire dobbeltlektioner. Det er heller ikke meningen. Vores ønske er at give den enkelte underviser mulighed for selv at udvælge det, hun/han vil bruge, under hensyntagen til lokale ressourcer, den enkelte konfirmandgruppes sammensætning og interesser samt særlige forhold i øvrigt. Således er der stof nok til at fordybe sig yderligere i emnet for dem, der måtte ønske det.

Bemærk også, at materialet her er tænkt til underviseren og ikke til konfirmanderne. Det skal altså bearbejdes, før det bliver anvendt.

Vi håber, at materialet vil blive anvendt bredt og vi ser meget gerne opfølgende evaluering og kritik af materialets enkelte dele og af hele forløbet.

Vedr. underviserens egen evaluering af de enkelte undervisningselementer henviser vi til pastor Nina Tanges arbejder: I bogen „Religionspædagogiske pejlinger“ (RPF 1999), navnlig kapitlet: ”Kvalitet i kristendomsundervisningen” og ”Kvalitet og evaluering” i: „Alle mine kilder...“ (RPF 2000).

Det indledende afsnit med tre historier om Martin Luther er skrevet af biskop Jan Lindhardt, mens det øvrige pædagogiske materiale er blevet til i et samarbejde mellem sognepræst Finn Dyrhagen og stiftets religionspædagogiske konsulent Hanne Toftager, de to har derfor copyright til materialet.

God fornøjelse!

„NB!: Dette hæfte består af to dele:
‘Luther for konfirmander. Reformationsdagen 2001’ samt ‘Luther for konfirmander 2003’, som er et selvstændigt tillæg til materialet fra 2001. Tillægget udgør de 16 midterste sider af hæftet.
2003 materialet tager afsæt i de salmer, der skal synges til konfirmandarrangementet i Roskilde. Her er også ideer til, hvordan materialerne fra 2001 og 2003 kan kombineres.
Det kan derfor være en god idé at starte sin læsning med midtersiderne.”

Forside: Det ældst kendte billede af Luther fra 1520.

Bagside: Illustration af Roald Als.

MARTIN LUTHER

Historien om Martin Luther er tre historier i én. De handler alle tre om en meget kvik dreng, som kommer til at dreje historiens hjul.

Først

er der den personlige historie som drejer sig om minearbejdersønnen, født i en lille tysk by i 1483, hvis far stiger op i borgerskabet, formentlig ved at gifte sig over sin stand og som derfor får ambitioner på sønnens vegne. Han skal have en god skolegang, være jurist og hjælpe med på kontoret i den virksomhed som faderen opbygger omkring en mine. Og som så mange andre af borgerskabets sønner til alle tider får han en streng opdragelse, hvor han får mange bank for at han kan blive ved bogen. Han føler at han ikke nogensinde kan stille sin moder eller sin fader tilfreds og måske kan han heller ikke være god nok til Gud. Han går derfor i kloster som 22-årig, fordi man dengang troede at når man blev munk eller nonne, så blev man også et bedre menneske. Han regnede med at hans egentlige far, Gud nu ville blive glad for ham. Men det gjorde han ikke, i hvert følte Luther det ikke sådan. Han kunne aldrig blive god nok til Vorherres kærlighed og accept.

Det var nogle forfærdelige år han gennemlevede i klosteret, syg på legeme og sjæl. Men samtidig havde han jo været en meget dygtig skoledreng og med denne viden og kunnen begyndte han nu ivrigt at læse i Biblen og blev en af dem, der kendte Biblen bedst. Og her opdagede han at Biblen i virkeligheden er et kærlighedsbrev, som Gud har sendt mennesker og som alle kærlighedsbreve er det fuldt af kærlighedserklæringer; særligt i Paulus brev til romerne, hvor der står at "den retfærdige skal leve af tro". Tro betyder også tillid og når man først opdager Guds kærlige sindelag, så kan man ikke lade være med at have tillid til Gud. Man skal i virkeligheden slet ikke gøre noget for at få den, for den kommer helt af sig selv, når først man forstår hvem Gud i virkeligheden er. På samme måde som en rigtig fader (ikke helt som Luthers egen) holder af sine børn næsten uanset, hvad de laver.

Luther trådte nu ud af klosteret, og den forløbne munk giftede sig med en forløbne nonne, Katerina; det var virkelig årets bryllup. Med hende levede han til sine dages ende i 1546, alt i mens han underviste på universitetet i Wittenberg.

Den anden historie

handler om, hvorledes han ændrede vores forståelse af hvad kristendom er og sagde nej til paven. Der personlige trøst han opnåede efter mange kvaler i klostret, mente han var en erfaring som alle kristne i virkeligheden gør sig. Alle mennesker kan opleve, hvorledes Gud kan synes ond og grusom, når man ser på, hvad der sker rundt om i verden. Og den kristne kan også erfare i Biblen hvorledes denne Gud i virkeligheden er god og kærlig. Dette budskab ville Luther bringe ud i hele verden.

Dette førte til et opgør med den katolske kirke, og med paven. Et gammelt ord siger at ude af øje, ude af sind. Og i middelalderen var Gud så langt væk at han næsten var ude af sind, fordi der var mange melleminstanser mellem os og ham. Jomfru Maria, helgener af mange slags og paven og kirken og dens præster. Alt dette er en illusion sagde Luther, for enhver af os står direkte overfor Vorherre, og det er da også derfor at vi kan bede, næsten som mand til mand eller som barn til forældre: Fadervor, du som er i himlen...altså sige du til Gud og tale direkte til ham. Alt dette står i Biblen, men desværre, mente Luther er der kommet en del ting til i tidernes løb. Kirken har tiltaget sig alt for stor magt, både økonomisk-politisk og i spørgsmålet om menneskers frelse. Kirken skal forkynde de ord som Guds søn Jesus selv forkyndte og den skal ikke stille sig dømmende imellem Gud og mennesker. Og vi er alle lige overfor Gud, ingen står nærmere end andre, heller ikke paven.

Man skal ikke have andre hellige handlinger end de, der er baggrund for i Biblen. Og det vil sige dåb og nadver, mens bod, konfirmation, ægteskab, præstevielse, den sidste olie – som også er sakramenter i den katolske kirke - er noget man måske godt kan anvende, men det er ikke hellige handlinger. Og man skal være klar over det ikke er ens egen fortjeneste, men Guds kærlighed, der gør at vi overhovedet bliver frelst, dvs. kan finde fællesskab med Gud. Af ren nåde og kærlighed holder Han os oppe. Nogle siger at han holder fast i vort livs tråd og hvis ikke han gjorde det, ville vi øjeblikkeligt styrte i afgrunden. Andre siger at han holder hånden under os, og dermed holder os oppe. Gjorde han ikke det ville vi være fortabte.

For at gøre dette helt klart tilkendte Luther prædikenen en stor plads i gudstjenesten og undervisningen en vigtig rolle udenfor. Man kan jo ikke blive glad for noget man ikke kender, og evangeliet (ordet betyder ”det gode budskab”) skal fortælles og forkyndes, så man går glad hjem, hver gang man har været i kirke, fordi man har forstået præstens klare tale som skulle være på vort eget sprog, dansk eller tysk og ikke mere på latin. Og en god måde at tilegne sig det på er at synge det og derfor skrev Luther nogle salmer og siden er der skrevet mange flere, så vi kan synge den gode fortælling ind i vore hjerter.

Luther mente at kunne læse i Biblen at det er Gud der har skabt os som mand og kvinde og at det skal vi ikke prøve at lave om på ved at holde os fra hinanden og leve ugifte som munke eller nonner. Derfor er der ikke længere et klostervæsen i de lutherske lande. Efter Luthers tid begyndte man at kalde os ”protestanter”, dvs. os der protesterer mod pavenes vranglære, ikke mindst at han selv og kirken skulle være noget helt særligt og at gode gerninger skulle kunne gøre indtryk på Gud.

Den tredje historie

om Luther handler om hvorledes han som ene menneske var afgørende med til at ændre vor kultur og vort samfund. Luther blev indklaget for den katolske kejser, som holdt et stort møde i byen Worms. Her blev han opfordret til at trække sine nye tanker tilbage. Men på et meget dramatisk tidspunkt i mødet sagde han de berømte ord om at han ikke kan tilbagetrække sine tanker, for ”det er farligt urigtigt at handle imod sin samvittighed. Gud hjælpe mig”.

Man siger at her blev det moderne menneske født. Mennesket opdager at det er noget forskelligt fra alle andre, det er et individ og det træder frem på livets scene ikke blot som medlem af en slægt eller et folk, men som sig selv. Luther siger det med stor tøven og ængstelse, for det er et stort skridt han tager og derfor føjer han til: ”Her står jeg og kan ikke andet”. Vejen er nu på længere sigt åbnet frem til det moderne selvstændige, subjektive og individuelle menneske.

Luther ændrer også synet på sex, idet det for ham er Guds gave til os mennesker og noget vi taknemmeligt skal tage i mod. Men da gaven er så værdifuld, skal vi omgås den med forsigtighed og det vi siger indenfor ægteskabets rammer. Luther går ikke ind for løs sex.

Det er Luther, der lægger grunden til folkeskolen fordi han indfører undervisning kristen tro og moral. Og til det formål skrev han en lærebog, en katekismus, som er det græske navn for ’lærebog’, så at alle børn vidste, hvorledes man blev et godt og fromt menneske. Luther indførte her et nyt undervisningsprincip, nemlig dialogformen. Og når man nu lærte om frelsen og det gode liv, kunne man ligeså godt ved samme lejlighed lære at læse, skrive og regne, og efterhånden kom der flere og flere fag til, så at vi nu har den moderne folkeskole, vi kender. Hans ven og arbejdskammerat Melanchthon var aktiv indenfor en anden undervisning, idet han grundlagde det moderne gymnasium.

Luther var et dengang meget moderne menneske for sin tid, og han var en af de første der forstod at udnytte det nye medium, bogtrykkerkunsten, som var en lige så stor revolution som computeren i dag. Her kunne man fremstille tekster langt hurtigere end tidligere, hvor man var nødt til at skrive alt af i hånden. Luthers skrifter kom i løbet af fire år i millionoplag og det var meget, da der dengang kun var ca. 5 million tyskere. Det gav ham en enorm indflydelse.

Mange andre ting

kunne fortælles om multimennesket Martin Luther, der er en af de personer, der har skrevet mest i hele verdenshistorien – og har skrevet sig mest ind i verdenshistorien. Men de fleste af dem hører til en af de tre historier, som jeg her har nævnt, og vores kirke er præget af dem alle tre, men den vigtigste for kirken er nummer to. Det er derfor at folkekirken betegnes ”evangelisk-luthersk”: Vi forkynder evangeliet og medbringer altid den indsigt, som Luther har lært os: at hvad der end sker, er der intet, der kan skille os fra Guds kærlighed. Gud har vi i ryggen og ikke på nakken.

1. MODUL:

MARTIN LUTHER - HVEM VAR HAN?

Martin Luther (1483-1546)

- hans liv og samtid

Indhold:

1. Biografiske noter
2. Luther-portrætter
3. Luther-rosen: Luthers våbenmærke/emblem.
4. Tanker i tiden – ude & hjemme
5. Flere ideer at arbejde med (konkurrence, spil – teserne/krydsord; elektroniske kort)
6. Tidstavle

Supplerende liste over litteratur og materialer: se bagerst i hæftet.

Af nedenstående materiale kan der frit vælges og kombineres.

Efter hvert afsnit gives forslag og ideer til opgaver og opfølgning af emnet.

Ad 1. Biografiske noter.

- På selve reformationsdagen i Roskilde vil et **show i Palægården** belyse sider af Luthers liv og lære.

Forslag:

Fortæl konfirmanderne **historien om Luthers liv**, fx ud fra følgende begivenheder:

- Tordenoplevelse
- Indtræden i kloster
- Udgang af kloster
- Teserne
- Rigsdagen i Worms
- Bortførelse
- Afslutning

Konfirmanderne vil så sikkert på Reformationsdagen i Roskilde kunne genkende og få repeteret hovedpunkterne i Luthers biografi.

Som opfølgende perspektivering kan man vælge at bruge Luthers livsfortælling som udgangspunkt for en drøftelse af centrale livsspørgsmål med konfirmanderne. (Se hertil også kap. IV Opsamling og perspektivering.)

Her kan nævnes nogle nøglepunkter:

I forbindelse med **Tordenoplevelsen** i juni 1505 kan underviseren bl.a. komme ind på følgende:

Det middelalderlige verdensbillede (anskueliggør ved hjælp af illustrationer) og naturopfattelsen – herunder Luthers tolkning af tordenvejret som guddommelig indgriben; helgendyrkelsen (den hellige Anna); Luthers løfte og valg af klostertilværelsen som et oprør mod faderen, Hans Luder.

Opfølgende samtaleemne, fx: Dilemma, valget - at vælge side, valgets konsekvens.

Indtræden i klosterlivet: (jf.: 'cloistrum: indelukke')

Stikord: Det verdensafsondrede og asketiske ideal i det katolske ordensliv. Hvorfor vælge ordenslivet? Hvordan bliver man munk? Luther som ordensbroder; klosterkampen; 'vita perfecta' og lydighedsidealet.

Opfølgende samtaleemne, fx: Hvad er lydighed? Lydighed i forhold hvem og hvad? Drøftelse: Er det godt at være lydige?

Udgang af klosteret:

Stikord: Den reformatoriske opdagelse: den retfærdige skal leve af tro (Rom.1.17); Luthers begreb om tro som tillid, der fremkaldes og vækkes 'udefra'. Rejsen til Rom og mødet med curiens ødselhed mv.

Opfølgende samtaleemne, fx: hvad vil det sige at tro og at være troværdig? for Luther og for dig (konfirmanden)?

Teserne på kirkedøren:

31.10.1517 fremlægger Luther de 95 teser, der tager afstand fra handelen med afladsbreve. Jf. tese 66: "Værdien af afladen er det net, hvormed man fanger menneskenes rigdom". Afladsstriden - bullen 'exurge domine'. 3. januar 1521 udstøder Leo X Luther af den katolske kirke. I Wittenberg lader Luther selv kirkeret og bulle brænde med ordene "Eftersom du har krænket den guddommelige sandhed, skal ilden fortære dig."

Stikord: Den pilgrimsmytiske kristendom – og angsten for skærsilden, den katolske kirkes selvforståelse, sakramenterne – i denne sammenhæng specielt: Bods-sakramentet, embedssynet og gejstlighedens status - 'character indelebilis' samt forskellen på gejstlig og læg versus 'det almindelige præstedømme'.

Opfølgningsside: Lad konfirmanderne formulere teser om kirke og gudstjeneste. Hvad vil en reformation i dag gå ud på? Skriv teser/punkter på sedler og fæstn sedlerne på (et billede af) den lokale kirkedør. Samtale om konfirmandernes teser. Og en anden perspektivering: find ord og vendinger fra nutids-dansk, der afspejler hvad der er på spil i dommedags-angsten og afladsstriden: fx 'en himmerigsmundfuld'; 'at gøre aflad', 'for helvede', osv. – hvad betyder disse udtryk?

Rigsdagen - april 1517 i Worms:

Luthers bekendelse i Worms: ”med mindre jeg bliver overbevist ved de hellige skrifers vidnesbyrd eller ved klare grunde – thi jeg tror hverken på paven eller koncilierne alene, da det er vitterligt, at de ofte er faret vild og har modsagt hinanden – er jeg overbevist ved de af mig anførte skrifter, og min samvittighed er fanget i Guds ord. Tilbagekalde kan og vil jeg derfor ikke, thi det er hverken rådeligt eller ufarligt at handle mod samvittigheden. Gud hjælpe mig! Amen!”

Stikord: Autoriteten: Skrift versus pave-institution; det lutherske begreb om tro & samvittighed, det retorisk-humanistiske menneskesyn – hulrumspyskologien.

Opfølgende samtalemne, fx: Få konfirmanderne til at sammenligne og finde lighedspunkter og forskelle mellem Luthers menneskesyn og vor tids menneskeopfattelser!

Ved den arrangerede 'bortførelse', under hjemrejsen fra Worms reddes Luther fra usikker fredløshed og føres sikkert til den sachsiske kurfyrste, Frederik d. Viser borg. Stikord: Luthers skribentvirksomhed i Wartburg, hvor han forklædt som 'junker Jørgen' oversætter NT fra græsk til national-sproget/tysk; postil-prædikener; forholdet til kurfyrsten; sml. evt. den katolske kirkes hhv. den protestantiske kirkes forhold til den verdslige øvrighed.

Afslutning:

Stikord: Reformationens lyn-spredning – qua bogtrykkerkunsten; Luthers skribentvirksomhed – herunder katekismus; bondeoprør og splittelser.

Gifter sig 13. juni 1525 med den tidligere nonne Katharina v. Bora; ægteskabet som reformatorisk handling; Luther herom: ”Der findes intet mere kærligt, venligt og elskeligt forhold, fællesskab og selskab end et godt ægteskab”; Augsburg; 18. februar 1546 dør Luther i fødebyen Eisleben. Bisættes 22. februar i Slotskirken i Wittenberg.

Evt. Reformationen i Danmark; Hans Tausen som opfølgning.

Ideer til opgaver:

1. Luther skrev en del salmer. På tysk naturligvis – så menigheden, inkl. kvinder (!), kunne synge aktivt med ved gudstjenesten. Find ud af hvor mange af Luthers salmer, der er optaget i den danske salmebog.

Luthers første salme er ”Nu fryde sig hver kristen mand”: Syng den! På dansk! Den synges også ved gudstjenesterne i Roskilde den 31. oktober og den står i konfirmandernes Katekismus til Reformationsdagen.

2. Søg oplysninger om Luther og hans samtid på nettet: se fx: www.martinluther.de eller arbejd med cd-rom: Martin Luther: 1483-1546.
3. Finde udtryk for middelaldermenneskets verdensbillede, dagligdag og bevidsthedsunivers herunder frygt for skærsilden - i kirkens kalkmalerier, inventar eller i kalkmaleri-basen. (Se fx de apokalyptiske motiver i Sværdborg Kirkes kalkmalerier: Her vises de 15 tegn, der ville indvarsle dommedag, eller Isefjordsværkstedets kalkmalerier i bl.a. Tuse Kirke).
4. Find oplysninger om reformationen i Danmark. Hvor når overgik Jylland fra katolicisme til den evangelisk-lutherske kristendom? og Sjælland? Og hvilke konsekvenser fik det for det danske landskabs udseende? (se lektion III)
5. Hvad vil du spørge Luther om? Skriv et brev til Luther med spørgsmål om hans lære og handlinger – og prøv at finde svar på spørgsmålene! - eller skriv en sang om Luthers liv og lære. (Indsend gerne breve og sange til os).

Ad 2. Luther - portrætter:

1. Portrættet af Luther i Roskilde Domkirke, ophængt 1753. (Desuden findes et Lutherportræt i landemodesalen i Roskilde):
2. Hans Brosamer (?), 1529: ”Martinus Luther Siebenkopff”:

Den syvhovede Luther, illustration fra samtidigt anti-luthersk flyveskrift. De uhyrlige hoveder skal symbolisere Luthers vakkende holdning til forskellige teologiske stridsspørgsmål og skal gøre nar af princippet om 'skriften alene'. De syv hoveder har alle navne: 'doktor'; helgen; turbanklædt (tyrk); 'prædikant'; 'sværmer' – omsværmet af hvepse; antipavelig kirkeleder med forbryderhat, og 'Barabbas' med kølle, dvs. forbryder.

Ideer til opgaver:

1. Beskriv Luther-billedet i Roskilde Domkirke. Hvordan er Luther portrætteret her? Hvorfor er det mon hængt op i Domkirken? (Hvis I har mulighed for det, så se billedet i forbindelse med reformations-gudstjenesten. Det hænger i korrundingen).
2. Beskriv billedet "Martinus Luther Siebenköpff". Hvad er tegningens budskab? Hvorledes gengives Luther her? Og hvilke anklager imod reformatoren ligger der til grund for billedet?
3. Gå på opdagelse: Er der et billede af Luther i din sognekirke? Hvis ja, så tag et foto af det og prøv at finde oplysninger om billedet og grunden til, at det hænger der.
4. Eller: Gå på jagt på nettet (eller i opslagsbøger) og find selv flere portrætter & billeder af Luther. Print dem ud og hæng dem op i jeres konfirmandstue. Samtal om, hvorledes Luther er fremstillet på de enkelte billeder. Hvilken periode i Luthers liv illustreres? Er Luther fx afbilledet som munk eller som reformator, som ung eller som gammel, alene eller i selskab med andre og i givet fald hvem? Er billedet et samtidigt billede eller er der tale om et billede af senere dato? Er fremstillingen realistisk eller overdreven eller måske en karikatur? Er maleren/tegneren for eller imod de reformatoriske tanker og hvorledes

kommer det til udtryk? Hvad er billedets formål – hvad vil det udtrykke? Hvad synes du/I om de enkelte portrætter?

Prøv fx flg. adresse: www.martinluther.de (som er hjemmesiden på Luther-halle i Wittenberg)

Klik herfra frem til: Sonderausstellungen og videre til: Die Gemäldesammlung eller: Die Grafiksammlung.

5. Fremstil evt. selv et billede af Luther, som refererer til hans livs- og levnedsløb. Evt. kan I gå sammen, arbejde gruppevis og fremstille en Luther- 'tegnserie'.
6. Man kunne arrangere en konkurrence, fx på provstiplan: Hvem laver den flotteste Luther-plakat?
7. Eller: I kan i tableauer genfortælle Luthers biografi.

Ad 3. Luther-rosen

– Luthers våbenmærke.

Luther-rosen som heraldisk symbol

Europas adel begyndte i 1100-tallet at lade udfærdige skjoldmærker og seglmærker m.v. som heraldiske symboler. Gennem mærkerne kendtegnede man sig selv – på samme måde som det i kunsten kan ses i 'naturemorte'-opstillinger og 'stilleben'-billeder.

Det var indførelsen af de lukkede hjelme, der førte til brugen af skjoldmærker. Da det var praktisk at mærkerne let kunne skelnes fra hinanden, - også og måske navnlig på afstand (!) - blev de designet i stærke og kontrasterende farver samt i guld og sølv. Regelen er, at metal og farve skal veksle for tydelighedens skyld.

I 1400-tallet tildelte kongerne 'våbenbreve', men det var også tilladt selv at tage et våben, hvis mærket ikke blev brugt i forvejen.

Fra adelen bredte skikken med symbolerne sig videre til gejstlige og håndværkere. Og også frie kvinder kunne anvende eget mærke.

Symbolerne kunne udtrykke de personlige eller slægtens idealer, rummede for gejstlighedens vedkommende tit religiøse motiver, og/ eller refererede til en bestemt erhvervsform eller et navn.

Også i dag bliver heraldiske 'budbringer'-symboler anvendt som fx våbenmærke, bomærke eller fx udsmykning, (Se fx samlingen af våbenskjolde i Frederiksborg Slotskirke, Hillerød).

Der kendes to Luther-våben. Og rosen indgår i dem begge – men i lidt forskellige varianter (hvad bl.a. farver og rosens bladstilling angår).

Rosen var i forvejen kendt fra våbenmærker og heraldisk symbolik (om end motivet ikke så ofte er brugt i dansk sammenhæng).

Julius Kostlin fortæller i sin bog ”Luthers liv”, at Luther i al fald fra 1517 har anvendt rosen som sit mærke. Efter ham kaldes mærket ”Luther-rosen”.

Ifl. Kostlin har Martin hentet sin rose fra faderens våben. Grænsen mellem den egentlige heraldik i våbenmærkerne og bomærket er således flydende.

Hertug Johann Frederik lod fx gravere en signetring med rosenmotivet til Luther, og på hustruen Katarinas opfordring bestilte Luther en stendør til huset i Wittenberg, også med Luther-rosen som udsmykning.

Rosen blev det billedlige symbol på Luthers teologi – han forklarede det selv sådan:

Sort kors i rødt hjerte betyder, at hjertet må tro på den korsfæstede for at blive salig. Vel medfører korset smerte og kødelig død – men ikke legemets nedbrydelse – meget mere holder det hjertet levende. Hjertet står i en hvid rose, som betegner, at troen bringer glæde, trøst og fred. Rosen skal være hvid, især fordi det er åndernes farve – og englens. Og fordi denne glæde ikke er en verdslig glæde.

Rosen skal stå i et himmelblåt felt, for at betegne at denne glæde er begyndelsen til den himmelske glæde og indeholder et himmelsk håb. Den gyldne ring, som omslutter det blå felt betegner, at den himmelske salighed varer evigt og er mere værdifuld end alle andre gode gaver.

Ideer til opgaver og samtale:

1. Hvad er et symbol /bomærke?
2. Luther-rosen - Luthers våbenmærke:

Opgave:

Farv våbenmærket. Begynd indefra med farverne i denne rækkefølge:

Sort - Rød - Hvid - Blå - Guld

Opgave:

Farvernes symbolske værdi:

Hvad er hvad? Forbind ved hjælp af streger farverne (nævnt ovenfor) og det de symboliserer:

Himlens farve

Alvorens (sorgens) farve

Uforgængelighedens farve

Renhedens farve (glæde, trøst og fred)

Lidenskabens & de brændende følelsers farve.

Opgave:

Gå på jagt efter 'Luther-rose'-motivet i illustrationer, arkitektur, gravsten, m.v. (Den findes fx på titel til førsteudgaven af Luthers Store Katekismus).

Hvorfor er rosen anbragt hvor den er?

3. Er der heraldiske symboler i din egen kirke – eller fx på kirkegården? (Tegn et eller flere af dem; Er der årstal på? Hvem har anvendt dem? Hvad betyder de mon? Og hvor mange kan I finde til sammen?) (med denne opgave kan man arbejde i grupper).
4. Symboler og bomærker i dag. Find nutidige, og fx lokale eksempler på symboler og logoer. Hvor og hvordan bruges de?
5. Hvordan skulle dit personlige heraldiske symbol (logo/badge) se ud? Hvilke værdier og hvilket indhold ville du vælge at få med?
6. Og hvis I/du fik til opgave at lave et moderne bomærke for reformation/Luther/protestantismen hvordan skulle det så se ud?

Ad 4. Tanker i tiden – ude og hjemme (jf. tidstavlen efter dette afsnit)

Ude:

- 1450-1452: Gutenberg-bibelen påbegyndes.
- 1453: De osmanniske tyrkere indtager Konstantinopel. Det byzantinske riges endeligt.
- Renæssancehumanisterne orienterer sig imod de antikke kilder, - 'ad fontes' - og gør op med skolastikken.
- Pico di Mirandola (1463-94), leder af det platoniske accademi i Firenze – lader i skriftet ”Tese om menneskets rang” Gud sige til Adam:
”Jeg har sat dig midt i verden, for at du lettere kan se, hvad der er i den. Hverken som himmelsk eller jordisk, dødeligt eller udødeligt væsen har jeg skabt dig, så du kan som din egen billedhugger udmejsle dine egne træk.” (Cit. efter: Hal Koch: Kirkens historie, Gad 1975, p.98).
- Columbus's ekspedition med 'La Santa' i 1492 fører

til genopdagelsen af Amerika. Guldet, Columbus hjemfører fra sin første ekspedition, gives til pave Alexander VI - det smykker i dag loftet i valfartskirken St. Maria Maggiore i Rom.

- 1492: Det sidste islamiske emirat i Spanien, Granada, overtages af de kristne. (Muslimerne fordrives fra Spanien 1609-14).
- Vasco da Gama (1469-1524) rejser. Da Gama sejler første gang i 1497 fra Portugal med fire små skibe og når via Sydøstafrika til Indien.
- Nicolò Machiavelli (1469-1527) pointerer i 'Fyrsten' (1512), at skal Italien samles må hensynet til staten gå forud for hensynet til religionen.
- Med Nikolaus Kopernicus (1473-1543) brydes det geocentriske ptolemæiske verdensbillede og erstattes af det heliocentriske verdensbillede.
- Opførelsen af den nuværende Peters-kirken i Rom påbegyndes 1506 efter tegninger af Bramante. Michelangelo udsmykker loftet i det Sixtinske kapel 1508-11, og overtager i øvrigt hele Peters-kirke-projektet 1546. Kirken indvies 1626. Byggeriet finansieres af penge fra afladshandelen.
- 1509-10 maler Rafael "Skolen i Athen" (Rafaels Stanzer) i Vatikanet.
- Bonde-oprøret i Tyskland 1524-1525.
- 1529: Den osmanniske belejring af Wien.
- Henrik VIII bryder med paven 1543. Reformation i England.
- Tridentinerkoncilet: 1545-47, 1551-52 og 1562-63.
- Giordano Bruno (1548-1600) udvikler tanken om et uendeligt univers uden midtpunkt. Hans panteistiske ideer fører til inkquisition og kætterdom. Bruno brændes på bålet på Roms gamle henrettelsesplads, Campo dei Fiori.

Navne i tiden:

Erasmus af Rotterdam (o.1466-1536)
Filip Melanchthon (1497-1560)
Ignatius af Loyola (1491/5-1556)

Jean Calvin (1509-1564)
Martin Bucer (1491-1551)
Thomas Müntzer (1488-1525)
Ulrich Zwingli (1484-1531)

Malere: Den florentinske skole: Massaccio (centralperspektivet); Filippo Lippi, Ghirlandaio og Botticelli. Leonardo da Vinci; Rafael; Tizian; Hieronymus Bosch; Albrecht Dürer; Cranach d.ældre; Cranach d. Yngre; (Luther-portrætter); Mathias Grünewald: (Isenheimeralteret ca.1524).

- og hjemme:

- Den bibelhumanistiske reformkatholicisme er i Danmark repræsenteret af Povl Helgesen (ca.1485-ca.1535), der i 1519 udnævnes til lektor i bibelsk eksegesi og forstander for karmelitterkollegiet i København.
- Hans Tausen f.1494 – studier i bl.a. Wittenberg, herefter præst i Viborg og senere i Nikolaj Kirke, København 1529. Lærer ved Domkapitlet i Roskilde.
- 1528: Den første danske Salmebog, med oversatte Luther-salmer, udgives af Claus Mortensen (Malmø).
- 1530: De Københavnske Artikler.
- 1536: Reformationsåret i Danmark. 12.august lader Christian III de katolske biskopper og deres jordegods beslaglægge. Romerkirkens økonomiske og politiske magt er brudt.
- Peder Palladius (d. 1560) Biskop over Sjælland, oversætter bl.a. Luthers lille Katekismus til dansk. Visitatsbogen.
- 1550: Christian III's danske Bibel udkommer. Oversætteren er Christian Pedersen. Illustrationerne er lånt fra en lübsk bibel fra 1534, bortset fra Jacob Bincks nye portræt af kongen.
- Påbud om at denne bibel skal anskaffes til alle danske kirker. Prisen var 5 daler – angiveligt det samme som 30 tønder rug eller en okse!
- 1569: Hans Thomissøns salmebog udgives.

BIOGRAFISK TIDSTAVLE:

- 1483: 10. november fødes Martin Luther, forældrene er Margrethe og bjergværksarbejder Hans Luther.
 - 1497: Martin Luther sendes i skole i Magdeburg hos 'Brødrene af fælleslivet', en lægmandsorden.
 - 1501: Luther begynder på Universitetet i Erfurt. Uddannes i trivium og quadrivium. Magister.
 - 1505: Påbegynder jura-studium.
 - 1505: Tordenoplevelsen.(se: Biografiske noter)
 - 1510: Rejse til Rom.
 - 1511: Professor i Wittenberg.
 - 1513: Tårnoplevelsen – det reformatoriske gennembrud. Erfarelsen af Den nådige Gud.
 - 1515/16: Romerbrevskommentaren.
 - 1517: Luther slår de 95 teser imod afladshandel op på kirkedøren i Wittenberg.
 - 1520: Pavelig bulle imod Luther. Luther affatter sine reformatoriske hovedskrifter: ”Om et kristenmenne-skes frihed”, sermonen ”Om de gode gerninger” samt ”Om kirkens babyloniske fangenskab”.
 - 1521: Luther ekskommuniceres 3.januar af pave Leo X.
 - 1521: Rigsdagen i Worms.
 - 1522: Reformationen spredes.
 - 1524/25: Bondekrigen.
 - 1525: Mod Erasmus af Rotterdam skriver Luther ”Om den bundne vilje”
 - 1525: Gifter sig med den tidligere nonne, Katharina von Bora.
 - 1526: Den første søn.
 - 1527: Voldsomme depressioner.
 - 1528: Den første datter Elizabeth dør.
 - 1529: Reformationssamtalerne med Zwingli og Bucer i Marburg. Datteren Magdalene fødes.
 - 1530: Rigsdagen i Augsburg.
 - 1530: Faderen Hans Luther dør.
 - 1531: Udgivelse af den første samlede Bibeludgave på tysk.
 - 1542: Datteren Magdalene dør.
 - 1546: Martin Luther dør i fødebyen Eisleben.
- (Efter: J .Lindhardt: Mellem djævel og Gud. Martin Luther, Gads Forlag, Kbh. 2000, p.183 f.).

2. MODUL:

FRELSESHISTORIEN

- „NU FRYDE SIG...“

Martin Luthers betydning for vores kirke og vores kultur kan næppe overvurderes - men det er lige så svært at forstå, når man - som vi - står midt i traditionen og resultaterne af hans opgør med sin samtids kirke og teologi. For en konfirmand, der som oftest ikke kan kende forskel på Martin Luther og Martin Luther King, fordi tidsperspektivet er så begrænset (bl.a. som en følge af, at faget historie er blevet lige så kraftigt beskåret i skolen som kristendomskundskab), er det ikke nemt at forstå, hvorfor det er så vigtigt at lære noget om Luther. Derfor vil vi i denne lektion prøve at finde ind til kernehistorien: historien om Gud og os, som blev så afgørende for Luther, fordi den historie på den tid var druknet i et kirkeligt hierarki og et teologisk tankeunivers af så omfattende karakter, at det var blevet umuligt at se hoved og hale, begyndelse og ende.

En af Luthers hovedtanker var, at Gud vil noget med mig som menneske, og at det er kirkens opgave at viderebringe den historie - ikke at indtage en plads i den historie. Kirken skal være formidler, budbringer - og ikke et mellemlid, som den i høj grad var blevet på hans tid. Og det skal tilstræbes, at den historie bliver så konkret og aktuel som mulig - gerne ved hjælp af metaforer; de metaforer, som afmytologiseringen har taget fra os. Det er en vigtig opgave for kirken i dag: at remytologisere, finde nye myter, nye historier, nye metaforer. Og det er ikke altid nødvendigt at opfinde nye; de glemte kan ofte virke overraskende og fornyende.

For at forstå, hvad det indebærer, vil vi her tage udgangspunkt i en af Martin Luthers kernesalmer: „Nu fryde sig hver kristenmand“. Den skal også synges ved gudstjenesten på Reformationsdagen i Roskilde (hvor den vil blive sunget på Lasse Lunderskovs melodi, som findes i Melodibogen til Salmebogskommissionen „Forslag til Ny Salmebog“, 2000 samt i Teensangbogen og Melodibog til De Unges Sangbog, begge UnitasForlag) og er derfor oplagt at tage udgangspunkt i, når man skal prøve at anskueliggøre, hvad Luther har betydet for os. Salmen er skrevet i 1523. Måske er det den første egentlige salme, han har skrevet. I hvert fald er den - sammen med „Ak Gud, fra Himlen se herved“ (DDS 352) - den ældste af Luther, vi har i vores salmebog. Salmen er meget personlig: i en „jeg“-form, der leder tanken hen på Paulus' selverkendelse i Romerbrevet kap. 7,14ff. Og

som Paulus finder sin befrier fra den syndserkendelse, han er så dybt tynget af, så Luther. Men salmen er næppe en selvbiografisk salme; den er trods alt skrevet 10-15 år efter Luthers egen sjælekamp.

Derimod leder salmen tanken hen på **frelsehistorien**, den historie om Gud og mig, som er så grundlæggende, at den må fortælles videre på en eller anden måde. Historien, som fortæller om den udvikling i forholdet mellem Gud og mennesker, som ganske vist kan tidsfæstes i historien, men som først bliver aktuel, når den opleves som historien om Gud og mig.

Frelsehistorien indeholder følgende led, som kan være vægtet meget forskelligt i de forskellige versioner:

- a. Gud skaber mennesket (skabelsen)
- b. Mennesket gør oprør mod Gud (syndefaldet)
- c. Gud forsøger - uden større held - at få mennesket til at indse sin fejl (loven og profeterne)
- d. Gud bliver selv et menneske for at tage vores fejl og synd på sig (inkarnationen og kenosis)
- e. Mennesket bliver derved frigjort fra sin skyld og forholdet til Gud bliver genoprettet - i troen (evangeliet)

Et vigtigt element i frelsehistorien er den sammenhæng, som den skaber i hele det bibelske univers: der er en vigtig sammenhæng mellem Skabelsen og Genløsningen, mellem Det Gamle og Det Nye Testamente.

Et andet vigtigt element i frelsehistorien er forløbet, det historiske aspekt. Og til det aspekt hører også, at Gud trods sin uforanderlighed ændrer „taktik“ - et begreb, som tydeligt kommer til udtryk i beretningen om Noas ark (se 1 Mos 8,21!).

Her følger **nogle forslag til, hvordan man kan arbejde med frelsehistorien** - ud over at synges og gennemgå salmen: „Nu fryde sig hver kristenmand“:

1. Er man i den lykkelige situation, at ens kirke - eller en nærliggende kirke - har et sammenhængende **kalkmaleriforløb**, er det meget sandsynligt, at det forløb er bygget op over netop frelsehistorien. Som eksempel kan nævnes Isefjordsmesterens arbejder eller Ågerup Kirke ved Holbæk. I sidstnævnte findes malerier af en ellers ukendt maler, som netop har følgende motivrække: Skabelsen, Syndefaldet, Uddri-

velsen af Paradis (ved ærkeenglen Gabriel), Bebudelsen (ved samme Gabriel), Jesu fødsel, liv og lidelses historie, død og opstandelse - og billedrækken slutter med Maria Magdalenes møde med den opstandne! Om Isefjordsmesterens arbejder og motivrække hen vises til Jørgen Aabenhus: „En kalkmalers bibelhistorie“

2. Frelsheshistorien kan **genfortælles** i den bibelske version. Som inspiration kan nævnes Stefanus' forsvarstale (ApG 7,1-53) eller Peters tale pinedag (ApG 2,14-36) eller hos Cornelius (ApG 10,34-43).

I den forbindelse kan man lade konfirmanderne arbejde med forholdet mellem de 10 bud og det dobbelte kærlighedsbud: hvori består forskellene - og lighederne? Hvad er forskellen - og ligheden - mellem Moses og Jesus?

Og man kan gøre opmærksom på, at det var Martin Luther, der definerede lovens forskellige brug: 1. brug er lovreligionens: „Hold budene, og du skal leve“ - 2. brug er kristendommens, jf. Jesus' udlægning i Bjergprædiken og Paulus' selverkendelse

(Rom 7): „Lær af budene, at du ikke selv kan fortjene dit liv“ - 3. brug er konsekvensen af Guds indgriben: „Fordi du ikke selv kan skabe dit liv, har Gud givet dig livet, og derfor skal du leve, som Gud vil det“

3. Man kan genfortælle den urgamle **Legende om Livstræet**. Oprindelsen til denne fortælling er ikke kendt, men den er kendt i middelalderen og findes i flere udgaver. På dansk har Gunda Jørgensen i „Her under himlen“, s. 71-75, oversat legenden efter „Cursor Mundi“ (A Norththumbrian Poem of the 14th Century - se videre i oplysningerne s. 139 i bogen) og kaldt den „Legenden om korsets træ“.

Man kan eventuelt udstyre konfirmanderne med et stykke papir og en blyant og lade dem tegne historien (fx som en tegneserie), mens de hører den. Her aftrykkes den i en kortere udgave, som den er genfortalt i FDF/FPFs forkyndelseshæfte: „Livstræet. Forkyndelse på sommerlejren“:

Fortsættes side 14

Legenden om korsets og livets træ

Dengang da alting begyndte, havde Gud skabt Himmelen og Jorden. Jorden var stadigvæk tom og bar, da Gud skabte det første menneske, som han kaldte for Adam. Han dannede ham af noget rød jord og blæste livsånde i hans næsebor, så Adam blev levende. Og snart skabte Gud også den første kvinde. Hende kaldte han for Eva.

Til Adam og Eva lavede Gud den flotteste have eller park, som du kan tænke dig. Med bakker og dale og alle slags træer og planter. Haven var fuld af alle slags frugt og grønsager. Der var sko-ve, fulde af store træer, man kun-ne klatre i, krat og buske, hvor man kunne gemme sig og bygge huler, store plæner med grønt græs, hvor man kunne løbe og lege.

Haven hed Paradiset eller Edens have. Midt i den vidunderlige have stod det mægtige Livets Træ. Det var så stort, at dets krone voksede ind i skyerne og dets tykke rødder drak af selve Verdensdybet. Ved rødderne af Livets Træ sprang fire floder ud og løb derfra ud i hele verden. Og hvis man spiste af de frugter, som hang på Livets Træ, kunne man leve evigt. Men tæt ved Livets Træ groede et

andet træ, som hed Kundskabens Træ. Og Gud havde sagt til Adam og Eva: „I må spise af al den frugt, der er her i haven. Men I må ikke spise af Kundskabens Træ, for de æbler kan I ikke tåle. Hvis I spiser af dem, skal I dø!“

Men - en dag spiste Adam og Eva alligevel af frugten fra Kundskabens Træ, selvom de ikke måtte. Sådan brød de venskabet med Gud for at blive klogere på sig selv. Nu kunne Adam og Eva ikke længere blive i Edens Have. De måtte gå ud, langt væk fra haven, hvor hårdt arbejde, sult, lidelse og død ventede dem.

Men et håb havde de dog fået med: For da Gud lukkede dem ud af haven, havde han sagt, at forvisningen fra Edens Have ikke skulle vare for altid. „Engang vil jeg sende Barmhjertighedens Olie til dig!“, havde Gud sagt til Adam. Adam blev en gammel mand på 932 år og efterhånden meget træt af at leve. Han og Eva havde måttet arbejde hårdt for at opdyr-ke jorden. Deres ene søn Kain havde slået sin bror Abel ihjel og var flygtet langt væk bagefter. Nu var Eva også død. Og det var alt-sammen sket, fordi de havde spist af Kundskabens Træ. Adam havde

ikke lyst til at leve mere. Han sagde til sin tredje søn, Seth: „Min søn! Du må gå til Edens Have, hvor Eva og jeg kom fra, og tale med den engel, der står vagt ved haven.“ „Ja“, sagde Seth, „men hvor ligger Edens Have? Og hvad skal jeg sige?“ „Du skal gå mod øst, mod solopgangen“, sagde Adam. „Og du skal sige til engelen, at jeg er træt af livet og ønsker at dø. Jeg vil gerne vide, hvornår jeg får lov til det. Og så beder jeg om, at Gud vil sende mig den „Barmhjertighedens Olie“, som Gud lovede mig, da jeg blev jaget ud af Edens Have!“

Seth begav sig på vej østpå og fandt også Edens Have. Der var ikke noget at tage fejl af. Seth traf også engelen, som bevogtede indgangen.

Men engelen sagde til ham: „Jeg ved, hvorfor du er kommet. Men tilgivelsens øjeblik er ikke kommet endnu. Fortæl din far, at han skal dø om tre dage. Jeg har her tre frø fra Livets Træ. Læg du dem i Adams mund, når han skal be-graves; Det, der vokser ud af dem, skal blive til trøst og styrke for mange!“

Seth gik hjem til Adam og fortalte, hvad engelen havde sagt: at tilgi-

velsens øjeblik ikke var kommet endnu, men først ville komme om mange år, når tidens ende var rykket nærmere. Adam blev glad og døde fredeligt tre dage efter, for nu vidste han, at der var håb for menneskene. Seth begravde sin gamle far på en høj, som hed Golgatha. I Adams mund lagde han de tre frø, som engelen havde givet ham med fra Livets Træ.

Mange år senere skete det, at Salomon, Kong Davids søn, ville bygge et stort tempel for Gud i Jerusalem. Undervejs fandt man ud af, at der manglede en stor bjælke til at bære taget. Ingen af de bjælker, man ellers havde, var store nok. Så arbejderne fældede det store træ, som Seth havde plantet, for at lave en stor bjælke ud af det. Men det var, ligesom bjælken slet ikke ville passe ind i bygningen.

Tømmerne målte den ud, men når den så skulle stilles op et eller andet sted, ja, så var den pludselig enten for lang eller for kort. Til

sidst blev Kong Salomon så vred, at han fik sine folk til at slæbe bjælken ud af templet og lægge den som gangbræt over en bæk i nærheden. Så kunne den besværlige bjælke ligge der og blive trådt på af mennesker og dyr, sagde Kong Salomon surt.

Men der var en kvinde, som havde den evne, at hun kunne se ind i fremtiden. Hun sagde til Kong Salomon, at hun kunne se, at menneskene en dag ville korsfæste Guds søn på bjælken.

Kong Salomon blev meget forskrækket. Han fik gravet et dybt, dybt hul, og kastede bjælken derned, for at ingen nogensinde skulle finde den igen.

Flere hundrede år gik. På det sted, hvor bjælken var begravet, sprang der en kilde op af jorden, og der dannedes en lille sø, som kaldtes Bethesda Dam. Mange mennesker søgte hertil for at blive helbredt for deres sygdomme, for vandet i dammen havde helbredende kraft.

Omsider indtraf den påske, hvor Jesus, Guds søn, blev dømt til døden og skulle kors-fæstes på bjerget Golgatha. Jerusalems tømmer skulle lave korset, så han gik nu og ledte efter et passende stykke træ. Han fik øje på den store bjælke, der lå og flød på Bethesda Dam. Tømmeren og hans hjælpere fik den fisket op af vandet, savede den midt over, og tømrede et kors sammen. Det blev rejst på bjerget Golgatha, og på det blev Jesus korsfæstet og døde.

Jesus hang da på korset og blødte fra sine sår. Hans blod løb ned af korsets træ, dybt ned i jorden, og der nåede dråberne en gammel, indtørret hovedskal, som lå dernede. For det var netop det sted, hvor Adam var blevet begravet, og det var hans hovedskal, som blodet nu dryppede på.

Sådan gik det til, at Adam omsider fik den Barmhertighedens Olie, som Gud havde lovet ham.

4. Man kan **arbejde videre med Luthers salme** „Nu fryde sig hver kristenmand“:
- finde frelseshistoriens led i teksten
 - uddybe forståelsen (eller manglen på samme!) af det at være fanget i synden, hvilket naturligvis er en grundlæggende forudsætning for at kunne forstå den befrielse, der ligger i Kristi offerdød
 - komme ind på nadveren som det synlige tegn på befrielsen og forsoningen
 - sammenligne salmen med Luthers: „Vor Gud han er så fast en borg“, DDS 295 (hvor man bør knytte nogle realkommentarer til v.3!)
 - Palle Johansen har i det nye konfirmandmateriale „Alle mine kilder...“ givet et eksempel på, hvordan man kan arbejde med salmer som projektarbejde, hvor Internettet bliver inddraget (i „Alle mine kilder...“ - Konfirmandens mappe, s. 11)
5. Man kan også gøre opmærksom på det påfaldende i, at Gud „talte til sin kære Søn“ (v. 5) **før** inkarnationen. Paul Gerhardt har i øvrigt den samme vending i salmen: „Her ser jeg da et lam at gå“ (DDS 165, v.2) fra 1647. Og det viser sig, at netop disse og andre vendinger i salmen stammer fra en gammel og ikke særlig kendt legende: **Legenden om Retssagen for Treenhedens Domstol** - også kaldet: **Legenden om de fire jomfruer, der går i rette med Gud**. Sognepræst Jens Lyster har fundet den genfortalt i en „Christelig Vise“ i en dansk andagtsbog fra 1589, dvs. fra Christian IV's tid, som aftrykkes nedenfor. Af denne legende fremgår det, at tidens fylde, inkarnationen, var en følge af, at Gud ændrede mening i tidernes morgen. Først berettes om syndefaldet og dets forfærdelige konsekvenser (v. 1-4). Og Gud ynkede menneskene, men en himmelsk (og hemmelig) rådslagning mellem treenheden var nødvendig, og Guds engle måtte træde til og fremføre deres mening om, hvordan men nesket skulle kunne frelses (v. 5-7). Fire jomfruer, som hver repræsenterer en væsentlig egenskab hos Gud: Retfærdighed, Sandhed, Barmhjertighed og Fred (egenskaberne nævnes i Sl 85,10!) - træder nu frem for Guds trone og fremfører - som i en retssag - argumenter for og imod Guds frelsesplan: „Retfærdighed“ og „Sandhed“ argumenterer for, at menneskeheden skal dømmes: menneskene har jo ved syndefaldet forbrudt sig mod Gud, og Gud vil miste sin troværdighed, hvis han ikke holder sit ord og lader menneskene miste det liv, som de selv har taget (v. 8-13). Men nu træder „Barmhjertighed“ og „Fred“ for tronen og taler for, at Gud skal lade nåde gå for ret og lade menneskene forblive i live (v.14-18). Og da de to sidste jomfruer henvender sig direkte til Guds Søn, rejser han sig og tilbyder sig som mægler mellem Gud og mennesker ved at blive menneske, påtage sig menneskenes synd og derved frelse dem ud af Djævelens list (v. 19-23). Og sådan blev det: Jesus Kristus

blev vores talsmand og tager vores straf på sig, så vi kan blive frelst (v. 24-28).

En Christelig Vise oc Dict, om Adams oc Eves syndige Afffald [fracfald] fra Gud, Oc deres annammelse igien til Naade, formedelst Christi Foorbøn oc Lydig-hed.

Oc siungis met den Tone, som: Naar Tegn er skeet i Maane oc Soel.

Den oprindelige stavemåde er bevaret. For at genkende et ord kan det ofte være en god ide at sige ordet højt. Generelt kan det siges, at man ofte kan erstatte:

w med u / u med v / ff med v / i med j / j med i / ß (ss) med s / c med k eller g / t med d

- Til trøst den gantske Christenhed,
Denne Vise aff Scrifften er bered,
Huor Adam oc Eva tillige:
Aff Dieffuelen ere fristede hart [hårdt],
Oc fra Gud faldne met en fart,
Monne saa fra hans Budord vige.
- Det euige Liff oc salighed,
Haffue de forlaaret [tabt, forloret] oc sat der ved,
De arme Syndere baade:
De ere faldne vdi stor Nød,
Oc haffue fortient den euige død,
Oc ført oss alle i saadan vaade.
- Haffde Gud icke, som er mæchtig oc vjß
Sig selff til euig Ære oc Prjß
Vdaf sin milde Naade:
Forløst det arme Menniskens Kiøn,
Ved IESum Christ sin eeniste Søn,
Oc frelst dem saa aff den vaade.
- Da haffde wi alle været forkast,
Til den euig Død for Synd oc Last,
Gode Raad vaar dyre at finde:
De haffde mist deris Ære oc Prjß
Oc bleffue vddreffne [revet ud] aff Paradjß,
De maatte der ey bliffue inde.
- Det ynckede Gud Fader som oss haffde skabt,
At Menniskens Kiøn skulde bliffue fortabt,
Det gick hannem saare til Hierte:
Hand tenckte paa sin Barmhiertighed,
Huor hand kunde styre den Bitterhed,
Oc vende deris vee oc Smerte.

6. Derfore den hellig Trefoldighed,
Gaff sig i Raad i Hemmelighed,
De vilde hielpe oss aff nøde:
Haffde der icke kommet saadan Raad,
Da haffde wi alle vden all Naad,
Bleffuen hen fordømt til Døde.
7. Guds Engle maatte ocsaa gaa i Raad,
Om de kunde hielpe den sag til Naad,
De maatte deris Dom fremføre:
Huad dennem tycktis om den Sag,
De maatte oc giffue paa Mennisken klag,
Enddog de vilde det nødigt giøre.
8. Da traadde her frem fire Iomfruer skøne,
Som altid besidde Guds Rige oc Throne,
Deris Naffn vil ieg opregne:
Det vaar Rætferdighed oc Sandhed,
Barmhiertighed oc Fredsomhed,
Deris Dom gaffue de tilkiende.
9. **Justitia, Retfærdighed.**
Retfærdighed begynte sin Klage saa,
O strenge Dommere tenck der paa,
Huad Mennisken mod dig monne bryde:
Skulde det gaa saa wstraffet hen,
Huor bleff *da* din Rætvjshed igien?
Det maatte dig jo saare fortryde.
10. See til derfore du rætuise Gud,
Huor Menllisken haffuer foract dine Bud,
Skulde de det icke vndgielde:
Derfor kand det ey anderledis skeep,
De maa lide straff oc euig vee,
Din Rætferdighed det saa formelder.
11. **Veritas, Sandhed.**
SAndhed kommer siden met Dommen sin,
Hør strenge Dommere paa talen min,
Du sandru Gud at raade:
Paa det dine Ord kunde sande bliffue,
Lad aldrig Mennisken være i Liffue,
Straff dennem vden gunst oc Naade.
12. Det vaar jo HERre dit Bud saa smuct,
Huilcken Dag i æder aff denne Fruct,
Da skal eder Døden gieste:
Dit Bud er brut, det veedst du vel,
Derfore straff dennem paa Liff oc siel,
Saa kand du sandhed befeste.
13. Der disse tuende haffde talet det,
At Himmel oc Iord maatte skielffue
der ved,
Denne Dom saa haard monne være:
De arme Menniske fryctede sig tet,
For saadan streng Dom oc saadan Ræt,
Stor Hiertesorg monne de bære.
14. Saa komme de andre Iomfruer to,
Som haffde hørt til, oc vaare oss tro,
De ynckede vor store Elende:
De fulde paa Knæ oc venede ^[klagede] sig,
De bade til Gud saa inderlig,
Hand vilde vor store Sorg vende.
15. **Misericordia, Barmhiertighed.**
BArmhiertige Gud oc H E R R E min,
Lad op nu Naadsens Ørne din,
Oc hør min Hiertens begiere:
Tenck paa din store Barmhiertighed,
Saa vel som paa din Rætvjshed,
Lad Naade hoss dig regiere.
16. Naade er bedre end strenge Ræt,
O fromme HERre det ey forgiet ^[glemme],
Stor Ære det dig skal bliffue:
At du icke straffer, som du haffuer mact,
Men Rætten fomilder aff Guddoms act,
Lad Mennisken bliffue i Liffue.
17. **Pax, Fred.**
DErnæst da kommer Fredsomhed,
Til hendis Syster Barmhiertighed,
De suckede oc græde saa saare:
Til Gud Fader talede de der om,
De hylede oc gaff sig for saadan en Dom,
Aff deris Øyen gick der Taare.
18. O Gud, som Fred oc Eenighed haffuer kier,
Huorlunde kommer denne strjd da her,
Vor Dom ey offuereens monne gange ^[Vores dom er ikke overens]:
O HERre tenck paa din Fredsomhed,
Oc paa din store Barmhiertighed,
At de arme Syndere maatte Naaden fange.
19. Der effter taler hun til Syster sin,
Følge du mig effter, kiere Syster min,
Du skalt met mig hengange:
Ieg vil dig vise den rette Mand,
Som denne sag forlige kand,
De arme Syndere maatte Naade fange.

20.
 Da komme de baade for Guds Søn,
 Begærede Hielp, met grædendis Bøn,
 Saa sorgfuld vaar deris Hierte:
 Saa snart at de monne Naade begære,
 Guds Søns Hierte strax obet [åbent] mon være,
 At ledske [lindre] Menniskens vee oc smerte.
21.
 Guds Søn stod op i samme stund,
 Aff Miskundhed lod hand op sin Mund,
 Ieg kand nu ey lenger bide [vente, bie]:
 Aff Kierlighed mod Mennisker alle,
 Lod hand saadan en mild Dom falde,
 Den wskyldige skal for de skyldige lide.
22.
 Jeg vil selff være en Meglere skiøn,
 Mellem min Fader oc Menniskens kiøn,
 Min Faders hastige Vrede:
 Som hand monne i sit Hierte drage,
 Vil jeg alleene paa mig tage,
 Oc met min Lydighed affbede [afværge].
23.
 Guds Søn, som alle gode Raad kand,
 Falt strax i Knæ for sin Fader paa stand,
 Hjerte kiere Fader dem benaade:
 Ieg vil selff bliffue et Menniske vist,
 Oc frelse dem udaff Dieffuelsens list,
 Aff all deris Synd, all sorg oc vaade.
-
24.
 Den Tale Gud Fader til Hjertet gick,
 Saa mild et Sind hand til oss fick,
 Sin Søn til Verden vdsende:
 Hand haffuer nu met sin Pjne oc Død,
 Oss løst fra Synd fra Helffuedis Nød,
 Fra all vor Iammer oc Elende.
25.
 Her glæder sig ved alle Engle Choer,
 Oc alle de som paa Iorden boer,
 De siunge Gud Loff oc ære:
 At Dieffuelen hand er nederlagt,
 Oc Himmerige er oss alle tilsagt,
 Ved Iesum Christ vor Broder kiere.
26.
 Loff, Prijß, skee dig HERre Iesu Christ,
 At du vor Talßmand vorden est,
 Vor straff haffuer du paa dig taget:
 Du haffuer vor Sag bestyret saa,
 At oss Guds strenghed ey domme maa,
 Saa haffuer det din Godhed behaget.
27.
 Du haffuer oss alle bereed den sted,
 I Himmerigis Glæde oc Salighed,
 Det maa wi ey forgiette [glemme]:
 Der fra vaare wi vdstøtte før,
 Nu haffuer du igien oplat den Dør,
 For alle som Troen til dig sætte.
28.
 Ieg beder dig HERre for Pjnen din,
 At du vilt være Talßmand min,
 Naar du skicker [stiller] oss allesammen:
 For din Rætferdige strenge Dom,
 At jeg maa Naade oc Salighed bekomme,
 Dig siden prjse euindeligh, Amen.

3. MODUL:

KEND DIN KIRKE

- OM DEN REFORMATORISKE KIRKEBYGNING OG GUDSTJENESTE

Reformationen medførte arkitektoniske ændringer i det danske landskab. Ændringerne er begrundet i en anden opfattelse af kirke, embede og gudstjeneste. Den nye teologi måtte føre til nye og anderledes indrettede kirkerum.

Den katolske kirkes selvforståelse af kirken som den synlige anticipation af Gudsriget afspejlede sig i prægtigt udsmykkede, højloftede og himmelstræbende katedraler. Kirkerne skulle danne en passende fysisk ramme om messen, der afholdtes til Guds ære, for forvaltningen af de 7 sakramenter og for rituelle, sakramentale handlinger, processioner, sjæle- og votivmesser, m.v. Kirkerne var i grunden opført til Guds ære. Og der var mange af dem.

I Ribe by, fx, lå 13 middelalderkirker. Efter reformationen bliver de fleste revet ned, - ligesom klostrene - og kun to står tilbage. Og ser vi på Roskilde, rummede byen i alt 5 klostre foruden 15 kirker, hvoraf kun 5 fungerede efter 1536, nemlig: Skt. Jørgensbjerg (Skt. Clemens), Skt. Ib, Trinitatis (det tidligere Gråbrødre-kloster), Vor Frue samt Domkirken (kilde: Politikens og Gyldendals Danmarks Historie, bd. 7). Det må have været oplevet som et drastisk indgreb i bybilledet – og tankevækkende er det også i dag, hvor vi drøfter nedlæggelse og/eller nedrivning af kirker i by og på land.

Men der var ikke brug for flere kirkerum. For protestanterne opfatter kirken som et forsamlingshus for den kristne menighed, der her mødes for at høre Skriftens ord – som nu lyder på modersmålet og ikke på uforståeligt latin -, samt modtage de to sakramenter, dåb og nadver. Alterbordsforsiden fra Torslunde Kirke (se illustration) viser disse tre vigtigste elementer i den luthersk-evangeliske gudstjeneste.

Bemærk at nadverens to skikkelser her modtages af en mand og en kvinde, der knæler på selve kirkegulvet ! Alterknæfald indføres først senere, i 1600-årene, og begrundes i hensynet til gamle mennesker, der døjer med at knæle på gulvet. Den ældst kendte alterskranke fra Sjælland har stået i Slots Bjergby, hvor en indskrift fortæller, at Christen Christensen skænkede ”dette træ for alteret” i 1658 til kirkens pryde, men også til minde om sit fireårige barn, der druknede i gadekæret.

Menighedens fælles salmesang, som også er en af reformationens ’mærkesager’, foregår naturligvis også på modersmålet/dansk.

Det vil formentlig have konfirmandernes interesse at høre om firmelsens afskaffelse ved reformationen. Og at konfirmationen først genindføres 200 år senere, i 1736.

Det er sagt, at Luther gjorde kirken til en skolestue. Og mens de katolske kirker appellerer til synssansen, tager indretningen af det lutherske kirkerum hensyn til høresansen. Troen kommer som bekendt ifl. Luther af at høre. Luther måtte derfor foretrække relativt lavloftede kirkerum frem for de højloftede, og rum uden lydslugende hvælvinger.

Raklev Kirke v/Kalundborg er opført i 1546/47 på initiativ af præsten Ioannis Melchior: Det er den første kirke, der er bygget i Danmark efter reformationen. Kirken er et fornemt eksempel på et evangelisk-luthersk kirkerum. Helt i Luthers smag!

Kirkens inventar.

Indenfor i kirkerummet, sker der også ændringer. I Nationalmuseets middelaldersamling kan bese en række prægtige gyldne middelalder-altertavler, som afspejler katolicismens forkærlighed for bl.a. Maria- dyrkelse og helgen-’kult’.

Nogle af de katolske højaltertavler får lov til at blive stående efter reformationen, mens sidekapellerne med deres helgenaltre for det meste fjernes. De luthersk-evangeliske er ikke billedfjendske som sådan. Blot må helgenerne – herunder Jomfru Maria – ikke dyrkes.

De tidligste **protestantiske altertavler** kan have indskrifter med bibelttekster, som fx i Roskilde Stift den gamle altertavle i Mern Kirke & Ølseagle Kirke <http://www.folkekirken.dk/stifter/roskilde/olsemagle> .

De træskårne altertavler – som fx Raklev Kirkes kristologisk opbyggede tavle, et fint træskærerarbejde fra Lorentz Jørgensens værksted i Holbæk - eller altertavler med bibelske motiver har dog givetvis nydt større popularitet. Men de har været dyrere at fremstille end katekismus-tavlerne. En katekismus-altertavle med mindre kristologiske billedmotiver findes bl.a. i Kalvehave Kirke.

Nyt reformatorkirkeinventar er **prædikestolen** – som en talerstol placeret centralt (typisk i højre side, mandsiden) og tæt ved lysindfald, så præsten kunne se at oplæse skriftens ord og evt. postilprædiken ! Den står hævet tydeligt over gulvniveau, så prædikenens ord kunne høres af alle kirkegængere.

Prædikenerne var lange – et **timeglas** havde sin berettigelse ! Arkæologiske fund i kirker af spillebrikker, terninger, spil, synåle og knapper m.v. røber at prædikenerne efter kirkegængernes mening undertiden også har været for lange.

I 1645 bestemte Christian IV i al fald, at kirkerne skulle ansætte en mand som udstyret med en lang stav fik til opgave at vække kirkegængere, der var faldet i søvn under gudstjenesten.

Danmarks ældste daterede prædikestol fra 1536 - og uden billedornamentik - stammer i øvrigt fra Pjedsted Kirke (Nationalmuseet, rum 35).

Stolestader og bænke er ligeledes et protestantisk træk, nødvendiggjort af prædikenen. Det almindelige er at bænke er ordnet i to rækker, som adskilles af en midtergang, og med gavle ud mod midtergangen. Mænd sad i højresiden (syd for gangen), kvinderne i venstresiden (nord for gangen). Det har været almindeligt at leje 'faste siddepladser', undertiden er familienavne m.v. påmalet

de enkelte pladser. Stolestaderne nærmest altret betragtes som de fornemste. Placeringen i kirken afspejlede ens betydning i samfundet.

I Raklev Kirke fortæller en indskrift at ”Anno 1606 lod Mikel Rasmvsen i Saltbek oc Søfren Ibsøn i Vollerup kirkeverge gøre disse stole på kirkens bekostning.”

I Raklev Kirke er nordsidens kvindestole kvalitetsmæssigt ringere end mændenes stole. I nordsiden er anført årstallet 1629 på det østligste stude (nærmest alteret), samt initialerne (M?)C.D. – formentlig har dette været præstekonen Mette Claus Datters plads. (Hun er i øvrigt også gravsat i kirken (gravsten nr.4)).

Døbefonten: Dåben sker ikke længere ved fuld neddykning som i katolsk tid men ved at vand øses over hovedet. Behov for dybe døbefonte er der derfor ikke længere (se nedenfor alterbordsbillede fra Torslunde Kirke). De protestantiske døbefonte er altså flade – i mange kirker lægges simpelthen et fladt dåbsfad henover den gamle døbefont, som genbruges.

Kildematerialer:

a. Martin Luthers dåbsritual:

Af fortalen:

... 'Men jeg beder af kristelig Troskab, at alle de, som døber, bærer Barnet og er Vidner, vil lægge sig på Hjerte den udmærkede Gerning og store Alvor, som er deri. Thi du hører her i denne Bøns Ord, hvor klagen og dybt alvorligt den kristelige Kirke fremhæver det lille Barn og saaledes med bestemte og afgjorte Ord bekender for Gud, at det er besat af Djævelen og er et Syndens og Unådens Barn og saaledes flittigt beder om Hjælp og Nåde ved Dåben, at det må blive et Guds Barn.

Derfor må du betænke, hvorledes det ingeniunde er Spøg at træde op imod Djævelen og ej alene jage ham fra det lille Barn, men også skaffe det lille Barn en saadan Fjende for Livstid saa det er vel nødvendigt af hele Hjertet og i stærk Tro at bistaa det stakkels Barn på det andægtigste, bede, at Gud efter Bønnens Ordlyd ikke alene maa hjælpe det fra Djævelens Vold, men ogsaa maa styrke det, at det ridderligt i Liv og Død maa kunne modstaa ham (...).

Saa betænk nu, at naar man døber, er alle disse udvortes Stykker der ringeste. At blæse under Øjnene, tegne med Korset, give Salt i munden, stryge Spyt og Snavs i Øren og Næse, salve med Olie på Brystet og Skuldre og bestryge Issen med Chresem, trække Daabsskjorte paa og give et brændende Lys i Haanden, og hvad der ellers er, det er tilføjet af Menneskene for at pynte på Daaben; Daaben kan nemlig godt ske uden alle disse Ting, som ikke er det, Djævelen skyer eller flygter for. Han foragter langt større Ting; her må Alvor til. Men se til, at du staar der i den rette Tro, hører Guds Ord og beder med Alvor. (...)

Af ritualet:

Døberen siger: Far ud, du urene Aand, og giv Plads for den Helligaand.

Derefter gør han det hellige Kors-Tegn baade på Pande og Bryst og siger: Modtag det hellige Kors-Tegn paa Panden og paa Brystet.

(Herefter følger en bøn)

Jeg besværges dig du urene Aand, i Faderens (Korstegn), og Sønnens (Korstegn) og den Helligaands (Korstegn) Navn, at fare ud og vige bort fra denne Jesu Kristi Tjener N! Amen.

(Herefter oplæses dåbsevangeliet (Mark.10.13-16) og fremsiges Fadervor).

Dernæst skal man lede Barnet til Daaben og sige:

N! frasiger du dig Djævelen?

Svar: Ja.

Og alle hans Gerninger?

Svar: Ja.

Og alt hans Væsen?

Svar: Ja.

Derefter spørger han:

Tror du på Gud, den almægtige Fader, Himlens og Jordens Skaber?

Svar: Ja.

Tror du på den Helligaand, én hellig, kristelig Kirke, de helliges Samfund, Syndernes Forladelse og efter Døden et evigt Liv?

Svar: Ja.

Da tager han Barnet og dypper det i Daaben og siger:

Og jeg døber dig i Faderens, Sønnens og Helligaandens Navn. (...).

Cit. efter: Bj. Troelsen: Nordisk bondereligion. Tolkning og dokumentation, Systime 1987, s.99 f. (ISBN87-8751-467-5)

Opgaver og ideer til samtale:

1. Gennemgå Martin Luthers dåbsritual. Hvad sker der i dåben? Herunder hvad betyder det 'at være besat af Djævelen' – 'at blive et Guds barn?'. Tal evt. om 'den gamle Adam', der druknes i dåben & 'den nye Adam'.
2. Hvorledes opfattes 'Djævelen/det djævelske/onde' på Luthers tid. (Inddrag evt. billedmateriale og illustrationer – fx fra kalkmalerier). Og i dag – hvordan opfatter vi 'det onde'/djævelske? Find lighedspunkter og forskelle.
3. Sammenlign Luthers ritual med det dåbsritual, der i dag bruges i Folkekirken. Find ligheder og forskelle.
4. Se døbefonten i egen sognekirke - hvornår stammer den fra (er den før-reformatorisk, reformatorisk eller af nyere dato)? hvorledes er den evt. udsmykket? (udsmykningens symbolik); hvor mange af konfirmanderne er døbt eller skal døbes ved denne font? i hvilke kirker er konfirmanderne ellers døbt? Anslå sammen hvor mange dåb, der er fejret i årets – og tidens løb – ved denne font.
5. Hvad betyder det at få et navn?
6. Hvorfor er det vigtigt at blive døbt? Evt. om barnedåb og voksendåb.
7. Samtale med konfirmanderne om 'det almindelige præstedømme'.
8. Samtale om konfirmationens afskaffelse og begrundelsen for dens senere genindførelse i Danmark i 1736.

b. Billedet fra Torslunde alter (1561)

Tavlen, som i dag befinder sig på Nationalmuseet, blev til på foranledning af kirkens præst, Johannes Jakobsen.

Den bærer flg. inskription:

'HÆC.TABULA.ADORNATA.CONSILIO.D.IOANNIS.IABOBI.PASTORIS.HVIVS.ECCLESIE.ANNO.DNI.1.5.6.1.'

Motivet: den reformatoriske gudstjeneste er dog ikke dansk. Maleriet er kopieret efter et lutheransk propagandastik af Lucas Cranach den Yngre fra 1546, hvor Luther selv står på prædikestolen. På stikket er gudstjenesten sat overfor en karikatur af den katolske messe. (De nævnte stik kan ses i G. Gardes nedennævnte artikel om Alterbordsforsiden fra Torslunde og J. Lindhardt: Mellem Djævel og Gud, p.160 f. (se litteraturlisten sidst i hæftet).

Opgaver og ideer:

1. Beskriv billedet (brug evt. i beskrivelsen den billedanalysemetode, der er beskrevet i 'Alle mine kilder...', Underviserens mappe, RPF 2001, kap.7).
2. Hvilken slags gudstjeneste fremstiller billedet? – hvad er centralt i gudstjenesten? Samtale om de to sakramenter – her navnlig om nadveren, og dens betydning.
NB! Bemærk ved billedbetragtningen:
 - at døbefonten af metal er en forstørret udgave af kalken
 - at der endnu ikke er installeret alt kirkeinventar: stolerader og knæfald mangler.
3. Billedet er malet veristisk, med portrætlighed. Personerne på billedet (menigheden), optræder flere gange - identificer, hvem der er hvem – og noter, at præsten optræder i alt fire gange, og vises i forskellige livsaldre.
Bestem herudfra billedfortællingens 'kronologi'. Tal også om den protestantiske præstekjole som embeds-

dragt/hverdagsdragt, alba og messehagel. Og om de øvrige personers klædedragt & frisurer, som udtryk for datidens mode.

4. Hvad mon billedets formål er? Hvorfor blev det malet? (Er der - også - tale om en slags 'stifter-billede', hvor en bestemt familie (præstefamilie?) er blevet forevigt i portrættets form?)
5. Lad konfirmanderne give deres egen version af billedets fortælling.
6. Samtale om de protestantiske træk i Folkekirkens gudstjeneste i dag. (Se evt. Jan Lindhardt: "Det hellige rums former" i: Kirken Underviser 2001/2, s.20-25).
7. Hvad synes konfirmanderne om vor tids gudstjeneste? (Se evt. hertil: Jens Maibom Pedersen: "De unge og gudstjenesten" i: Kirken Underviser 2001/2 s.7-9).
8. Lad konfirmanderne give et bud på, hvordan en protestantisk gudstjeneste kunne afbildes - (eller måske udformes?) i dag.
9. Sammenlign evt. Torslunde-tavlen og Cranach d. Yngres ovenomtalte stik.

10. Sammenlign og perspektiver i forhold til motivet på en **stentøjskande** fra reformationstiden (nu Nationalmuseet)(se ill. nedenfor s. 21)

Stentøjskanden stammer fra Raeren ved Rhinen, o. 1550. Der er dels motiv af Jesus, der fælder et træ fyldt af katolsk messeudstyr; dels pave, djævel og tyrker vist som del af samme uhyre; samt Jesus, der uddriver Djævelen. En dansk og en latinsk indskrift tolker det antikatolske indhold.

Indskrift til billede 1:

'DAS UNCRUT WIL ICH AUSRATEN END WERFEN INS FEUR'

Indskrift til billede 2:

'DBV ITI AILAAT'

(denne inskription er ikke dechifreret, men der er utvivlsomt tale om et afladsbrev)

Indskrift til billede 3:

'PACH DICH TEUFEL INS INTROUM'

NB: stentøjskanden og dens billedpropaganda er nærmere beskrevet af P. Pentz i tidsskriftet HAFNIA (se literaturlisten).

c. Kirkeinventar fra Raklev Kirke, Roskilde Stift

Introducerende bemærkninger:

Raklev Kirkes arkitektoniske udformning er som nævnt typisk reformatorisk.

Kirken har fladt loft og alene tøndehvælvet loft i tårnrummet; alterpartiet er kun ved et enkelt trin hævet over gulvniveauet i den øvrige del af kirken.

Stoleraderne (formentlig udført o. 1606) er entydigt orienteret mod alter, døbefont og prædikestol.

Altartavlen er gennemført kristologisk.

Den stammer fra 1668, er udført i barokstil og erstatter formentlig et ældre krucifiks, der har fungeret som altartavle.

Følgende billedmotiver indgår i altertavlen:

Predella: Hyrderne tilbedelse.

Midterparti: Nadveren; sidemotiv til venstre: korsfæstelse; sidemotiv til højre: Jesu opstandelse. Billedfelterne er adskilt af de fire evangelister placeret på konsoller - fra venstre imod højre: Matthæus, Markus; Lucas; Johannes.

Fritstående helfigurer: Over venstre sidefelt: Moses med Lovens Tavler; over højre sidefelt: Johannes Døber med lam og korsstav.

Øverste billedfelt: Kristi Himmelfart – indrammet af serafer.

Prædikestolen: dateret 1613, med de fire evangelister, bærer fig. danske indskrifter:

”OpLøft Din Røst som Basunen oc Kundgiør mit Folk deris offuertrædelse oc Jacobs Huus Deris Synder.” (Esa.58)

”Huo som holder herres Ord skal ey smage døde Eunindeligi.” (Joh.4)

På opgangen til prædikestolen læses: ”Christi Ord boer rigelige iblant eder” (Col.3.16) - og på læsepulten: ”Nec minuere ned addere”

Den meget høje **døbefont** af gotlandsk kalksten (o.1200-1250) stammer formentlig fra Olai Kirke. Fonten er den rundbuede bægerbladstype, såkaldt ’Paradisfont’.

Opgaver og ideer:

1. Gennemgå Raklev Kirkes inventar og indretning med konfirmanderne og lad dem genkende indholdet af de enkelte billedsektioner i altertavlen. Find en eller flere af de nytestamentlige tekster, billederne illustrerer.
2. Syng herefter: ’Nu fryde sig hver kristen mand!’ – og betragt altertavlen i Raklev igen. (Sammenlign salmen og altertavlens motiver).
3. Perspektiver evt. med inddragelse af den nedenfor afbillede votivtavle: ’Det Gamle og det Nye Testamente’ efter træsnit af Cranach d.Yngre. Votivtavlen er dateret 1535 og befinder sig på Rosenholm Slot.

4. Gå på opdagelse i egen kirke og søg efter reformatriske – og ikke-reformatriske (!) elementer: rumstruktur, inventar, udsmykning og epitafier, osv.
5. Vær opmærksom på det samme ved Reformationsgudstjenesten i Roskilde Domkirke d.31.oktober.
6. Hvordan sidder i øvrigt menigheden (m/k- voksne og børn) placeret ved gudstjenesten i egen sognekirke næste søndag? (Indtegn på en grundplansskitse over jeres egne kirke – hvor mange kirkegængere der er, hvor kirkegængerne placerer sig, (er der en tendens til ’faste pladser’?), og evt. hvor mange der går til alters).
7. Lav et decideret opgaveløb: del konfirmanderne ind i hold á 3-4, og giv hvert hold et stykke papir med en række spørgsmål, der relaterer sig til jeres egen kirke, fx:
 - Afskriv de to indskrifter, der står på vores prædikestol (foroven og forneden - rundt om selve prædikestolen) :
 - Oversæt dem derefter til forståeligt dansk:
 - Hvad hed præsten i vores kirke ved reformationen (se præstetavlen!)?
 - Hvilken farve har døbefonten været malet med engang (der findes malingrester)?
 - Skranken rundt om alteret bruges ved tre lejligheder - hvilke? 1: 2: 3:
 - Hvad hedder det store rum i kirken? - og hvorfor det?:
 - Hvilken side af kirken er »herresiden« - og hvilken er »kvindesiden«? Siden med døbefonten er - Siden med prædikestolen er
 - Hvornår er altertavlen fra?
 - Hvornår blev kalkmalerierne i loftet malet ?
 - Hvornår blev de kalket over?
 - - og hvorfor det?

Votivtavlen på Rosenholm Slot

4. MODUL:

OG HVAD SÅ? - OPSAMLING OG PERSPEKTIVERING

Efter al sandsynlighed vil det meste af dette modul gå med at **bearbejde indtrykkene** fra Reformationsdagen - både med henblik på at skabe sammenhæng i de mange indtryk - og med henblik på den interne og eksterne evaluering (se sidste afsnit i dette hæfte):

- hvordan oplevede konfirmanderne dagen som helhed og de enkelte dele?
- har de fået en bedre forståelse for, hvad reformationen gik ud på og hvad Luther kæmpede for?
- hvordan giver den lutherske forståelse sig udtryk i den danske folkekirkes måde at være kirke på?

Men det er også vigtigt med perspektivering: hvad kan vi bruge dette til?

Og i forhold til **Alle helgens dag**, som i år falder på søndagen efter Reformationsdagen, vil det være oplagt at tage netop denne dags tema op:

- hvad ligger der af traditioner bag Alle helgens dag - generelt og i netop jeres kirke?
- forholdet mellem Alle helgens dag og Alle sjæles dag (som i vores tradition er slået sammen)
- hvorfor har vi ikke helgener i den evangelisk-lutherske kirke?
- hvad er forskellene - og lighederne! - mellem den katolske og den lutherske kirke i dag (at gøre meget ud af forskellene i det 16. årh. er der ikke mange perspektiver i her)

- hvorfor er de bibelske læsninger til Alle helgens dag netop disse - og ikke tekster, der giver udtryk for sorg?

Og videre vil det give god mening at tage **døden og det evige liv** op, sådan som det ofte gøres netop på denne tid, ved at knytte tråden fra den meningsløse død, vi erfarer, til Martin Luthers kamp for den meningsfulde tro, som sætter det enkelte menneske i centrum. Men netop ikke i centrum for universet (som subjekt), men i centrum for Guds kærlighed og omsorg (som objekt).

Hvis **kirkeåret** ikke er gennemgået endnu, kan dette sættes i perspektiv ved at knytte tråde til frelseshistorien (den lineære historie) og årstiden (den cykliske historie).

Endelig vil der givet vis være temaer fra de foregående moduler, I ikke har nået, men som nu netop giver mening at arbejde videre med.

Det vil være **oplagt at synge** - ud over de almindelige allehelgenssalmer - Luthers salme: „Nu bede vi den Helligånd“ (DDS 246) som afrunding af hele forløbet - og/eller: „Jeg lever - og ved hvor længe, fuldtrøst“ (DDS 627), hvis melodien kendes. Og endelig kan man „tage hul på“ juletiden og synge: „Fra Himlen højt kom budskab her“, DDS 79 - eller „Lovet være du, Jesus Krist“, DDS 89 - selvom de formentlig ikke vækker mange associationer til jul hos netop konfirmanderne.

LITTERATUR & MATERIALER

NB! De med * afmærkede titler indgår i Roskilde Stifts religionspædagogiske materialesamling.

- Adrian, Henrik & Pedersen, Anne:
Senmiddelalder – samfund og kirke. Nationalmuseet (u.å.). (i alt 63 pp.) (ill.) ISBN 87-89384-63-6
- Alex, Benny: Martin Luther: Munken der revolutionerede den kristne kirke: 1483-1546 (48 pp.) (ill. i farver). Kbh. Scandinavia 1995. (Serien: troens helte). ISBN 87-7247-4424
- Balling, Jacob L. og Lindhardt P. G.:
Den nordiske kirkes historie, NNF, Kbh. 1973, p 97 ff. (i alt 350 pp.) (ISBN 87 17 01735 1). Behandler Reformationen i Danmark.
- * Brønnum, Niels:
”Om Luthers Gudsbegreb” p. 25-50 i: Brink, A. & Jensen, O. (red.): Om Gud. Aros 2001. (i alt 125 pp.). ISBN 87-7003-565-2
- Danmarks Kirker, Nationalmuseet (1933 og senere). Raklev Kirke. Holbæk amt. Nationalmuseets Forlag, Kbhvn. 1986.
- * Denk mal nach.... Mit Luther: der Kleine Katechismus – heute gesagt / im Auftrag d. Rates d. Evang. Kirche der Union, hrgs. Von der Kirchenkanzlei d. E.K.U. Gütersloh Verl. Haus Mohn, 1989. ISBN 3-579-0179-7
- FDF/FPF (v. Arne Mårup, Ole Kamp og Anne Grethe Guldager): „Livstræet. Forkyndelse på sommerlejren“. Baseret på et billedtæppe af den haitianske kunstner Jacques Chéry. Udgivet af FDF/FPF, 1989 (26 pp.) - ISBN 87 7447 172 4.
- Garde, Georg: Alterbordsforsiden fra Torslunde og dens grafiske forbilleder. En dansk udløber af agitationen fra Wittenberg. Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie. Udgivne af det kongelige nordiske oldskriftselskab, 1955. Kbh. 1956, pp.125-132.
- Fogde, Henning: Historien om Martin Luther. Emnehæfte. Kbh. NNF. 1979, (47 pp.) ISBN 87-17025-72-9.
- * Johansen, Palle: På nettet. Eksempel på et projektarbejde med salmer. Alle mine kilder..., Konfirmandens bog, s. 11. Religionspædagogisk Forlag 2001. ISBN 87-74951-13-0.
- Jørgensen, Gunda: „Her under himlen - før og efter konfirmationen“. Forlaget Hovedland, 1986 (141 pp.). ISBN 87-88589-29-3.
- * Kastholm Hansen, Claes: ”Luther – og alt hans væsen”, Politikens kronik 10.11.1983.
- * Kirken Underviser. Liturgi og ritualer. 2001/2, Evangelisk Pædagogisk Samvirke, 2001.
- Knudsen: Angst – Mod. Martin Luther. (1.udg.1912) , Forlaget Hovedland (1996?) (384 pp.). ISBN 87-7739-288-4
- Koch, Hal: Danmarks kirke gennem tiderne. København 1939 (166 pp.)
- * KU zu den 5 Hauptstücken des Kleinen Katechismus: ein Arbeitsbuch zu Denk mal nach... mit Luther“. Gütersloh 1997. – 5 mapper (302 s, 10 transparenter, 7 plakater, ill.) ISBN 3-579-01798-5. Indholdet af de 5 mapper:
1. Die Zehn Gebote: se geht es aus (Ulrike Baumann, Christian Witting)
 2. Das Glaubensbekenntnis... längst ein alter Hut? (Ulrike Baumann)
 3. Das Vaterunser: ruf nach Zukunft (Dietmar Gerts)
 4. Die Taufe: ... mit allen Wassern gewaschen (Christian Witting)
 5. Das Abendmahl, so bringe ich auch uns zusammen (Christian Witting/Olaf Trenn)
- Lillie, Louise: ”Reformation og billede”. Artiklen kan læses på: www.kalkmalerier.dk/pages/Artikler/billedseminar/Lillie.html.
- Lindhardt, Jan: Martin Luther: Renæssance og reformation. NNF. 1982 (124 pp.) ISBN 87 –17-0289-3
- * Lindhardt, Jan: Mellem djævel og Gud. Martin Luther. Gads Forlag Kbh. 2000 (1991) (190 pp.) ISBN 87- 12-0338-3

Lund, Preben: Martin Luthers oprør. Lærervejledning, mellemtrinnet. Kbh. Aschehoug 1980 (30 pp.) (Kristendomskundskab for Folkeskolen). ISBN 87-11023-17-1

Mølbjerg, Hans: Europa ser på dig. Tanke og billede gennem 3000 år. Gyldendal 1992, p.197 ff. ISBN87-00-10708-5. (i alt 390 pp.)

Pentz, Peter: "Eine Interim-Schnelle im dänischen Nationalmuseum" i: HAFNIA 1985/10.

Poulsen, Jens Aage: Da djævelen slap løs. Hans Tausen og reformationen i Danmark 1520-1540. Kbh. Gyldendal 1994. (62 pp.) (Historiestudier). ISBN 87-70012-397-8

- * Tange, Nina: "Kvalitet og evaluering" kap. 2 i: Alle mine kilder..., Religionspædagogisk Forlag 2001. ISBN 87 7495 109 2.
- * Tange, Nina: "Kvalitet i kristendomsundervisningen", s.113-124 i: Religionspædagogiske pejlinger. Religionspædagogisk Forlag 1999, (i alt 124 pp.) ISBN 87-74950-9657.

Thema: Martin Luther. Bilder, Texte und Vorschläge für Unterricht, Jugendarbeit, Seminare und Gemeindefarbeit. Vandenhoeck & Ruprecht. ISBN 3-525-78294-2 - samt: Ein Lutherbuch mit Materialien in Anregungen für die religionspädagogische Arbeit im Elementarbereich und in der Primarstufe. Verlag Ernst Kaufmann. ISBN 3-7806-0478-7

Thestrup Pedersen, E.: Nattergalen fra Wittenberg. Om Luthers salmedigtning. Frb. Materialecentralen 1989 (100 pp.). ISBN 87 – 87911-55 8

- * Aabenhus, Jørgen: „En kalkmalers bibelhistorie“. Religionspædagogisk Forlag 1999. (140 pp.). ISBN 87 7495 082 7.

cd-rom:

- * Junghans, Helmar: Martin Luther: 1483-1546. Helmar Junghans in Zusammenarbeit mit der Lutherhalle Wittenberg. Neuhausen. Hänssler, 1997. 1 cd-rom, 57 sider (manual), ill. i farver. (Systemkrav: Windows 3.1; Windows 95; MacOS. Mindst 486 sx, 16 MB Ram, kompatibel VGA-grafikkort og monitor, 4 x cd-rom drev) Fås fx gennem Skandinavisk Boghandel – Versandbuchhandlung V/Launi Pedersen, Bahnhofsweg 45 –D-24955 Harrislee., tlf. +49 04 61/70 71 71 –0. Eller kan bestilles på Internettet på www.martinluther.de Kan også fås i en engelsk udgave hos Bethesdas Boghandel, København.

Billedmateriale og andet:

Alterbordsforside fra Torslunde Kirke s. 20. Kan bese på Nationalmuseet. Afdelingen for Danmarks Middelalder og Renæssance.

Brosamer, Hans: "Martinus Luther Siebenkopff", s.7. Kan findes på flg. adresse: <http://rubens.anu.edu.au/htdocs/surveys/prints/0012/1206.JPG>

Efter Cranach d. Yngre: Det gamle og Det nye Testamente 1535, s. 23. Votivtavle fra Rosenholm Slot. Billedet er stillet til disposition for dette materiale af Rosenholm Slot, Sys Ehlers.

Portalen med Luther-rosen, s. 7 kan bl.a. findes via: www.martinluther.de

Portræt af Luther i Roskilde Domkirke (korrundingen), s. 6.

Drikkekrus, s. 21, kan ses på Nationalmuseet, Afdelingen for Danmarks Middelalder og Renæssance.

Raklev Kirke, Roskilde Stift, s. 22-23.

Livstræet, s. 23. Fastetæppe fra Misereor, Tyskland, 1982. Det økumeniske Fællesråd, Kbh.

Hvor intet andet er nævnt stammer billedmaterialet fra Nationalmuseet, hvorfra der er indhentet tilladelse til brug i denne sammenhæng.

Supplerende materialer kan fx søges på flg. hjemmesider:

www.martinluther.de - Lutherhalle i Wittenbergs hjemmeside.

www.luther.de - om Luther og hans tanker i tiden. (siden kan vælges på flere sprog).

www.nationalmuseet.dk/saer/middelalder - en site fra Nationalmuseets særudstilling om middelalderen i 1999 (rummer oplysninger om middelaldermenneskets dagligtivværelse, kirke- og fromhedsliv, m.m.).

www.martinluther.dk - side med forskellige Luther-tekster i oversættelse.

www.kalkmalerier.dk - den danske kalkmaleri-base.

Vær endelig opmærksom

på samlingen af materialer om Luther og reformationen på Roskilde Stiftsbibliotek. Adresse: www.roskildebib.dk, og søg i index videre Sjællands stiftsbibliotek.

